

KİVDF
www.kivdf.gov.az

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqlarının müdafiəsi"

Gəncə Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. Tarixi mənbələrdə bu şəhərin hələ eradan əvvəl mövcudluğunu və dövrünün tanınmış hökmədarlarının adları ilə bağlı olması barədə çoxsaylı məlumatlara rast gelir. Gəncə sözünün istə leksik-qrammatik quruluşuna görə, isterse de areal-coğrafi baxımdan araşdırılması onun qədim türk mənşəli olduğunu göstərir.

Məhz bu qədim mədəniyyət mərkəzinin Azərbaycan tarixinin müxtəlif mərhələlərində müüm rol oynamasını onun paytaxt, mühüm strateji əhəmiyyət kəsb edən mərkəzi şəhər, xanlıq mərkəzi və s. olması da sübut edir. Gəncəyə miqrasiya edən qəbile, tayfa və xalqların yerli əhali ilə qaynayıb-qarışması azərbaycanlılaşma və qədim ənənələrin təsiri altında yeni mədəni əsəriyyəye çatmasına şərait yaratmışdır. Gəncənin dövlət xadimləri, ictimai-siyasi fealiyyəti ilə seçilmiş şəxsləri və mədəniyyət sahəsində fərqlənən insanları çoxdur. Onların arasında XX əsrin ikinci yarısında Azərbaycanın ədəbi mühitində öz yeri olan, digər ədib və yazarlardan hadisələrə öz orijinal baxışları ilə ferqlənən, Azərbaycan mədəniyyəti, şəiri, folkloru və reallıqlarını dərinlən dərk edən, onları Mərkəzi Asiya, Qazaxistan, Gürcüstan və digər respublikalarda layiqincə temsil edən Əli Saləddin Mehdiyev de olmuşdur.

1937-ci il yanvarın 10-da Gəncədə anadan olan Əli Mehdiyev burada M.Ə.Sabir adına 5 sayılı şəhər orta məktəbini bitirmiş və Azərbaycan Dövlət Universitetinin Filologiya fakültesine daxil olmuşdur. 1960-ci ildə həmin fakültəni müvəffəqiyətlə bitirən Əli Mehdiyev Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Şəhəri xalq ədəbiyyatı şöbəsində fealiyyət göstərmiş, daha sonra həmin institutun aspiranturasında təhsilini davam etdirmişdir.

Əli Mehdiyev Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında elmi redaktor, Azərbaycan EA Nizami adına Azərbaycan ədəbiyyatı muzeyində elmi işçi, Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı və Yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatı (XIX-XX əsrlər) şöbələrində müdir vəzifelerində çalışmışdır.

Ədəbi yaradıcılığı erkən başlayan və ilk mətbəu şeiri "Bahar gəlir" 1954-cü il mayın 1-de "Kirovabad Kommunisti" qəzetiində işıq üzü görən Əli Saləddinin şeirləri 1955-ci ildən respublika mətbuatında dərc olunmuş, 1960-ci ildə isə mütəmadi şəkildə şeir və ədəbi yazıları, elmi və ədəbi-publisistik məqalələri qəzet və jurnal səhifələrində çap edilmişdir. "Şeirim odsuz olsa..." parçasında göstərdiyi:

Demirəm sənətin Fərhadiyam mən,
Desəm, el içində alqışlamazlar.
Odlar diyarının övladıyam mən,
Şeirim odsuz olsa, bağışlamazlar!

-prinsipinə sədaqətini əsas götürən Əli Saləddin bu odu ömür boyu öz yaradıcılığında yaşatmış və onu qoruyaraq daha da gur yanmasına çalışmışdır. Yazdığı hər bir şeir, ədəbi əsər və xalq yaradıcılığı nümunələrinin araşdırılması, eləcə də şairlərin həyat və yaradıcılığının öyrənilməsində bu əməmiyyət özünü daim göstərmiş və oxucuları riqqətə getirmişdir. Şeir yaradıcılığından əsasını götürən və öz ideyalarına həmişə hörmətlə ya-naşan Əli Saləddin Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası Baş redaksiyasında çalışdığı zaman da öz fikirlerini bu istiqamətdə inkişaf etdirmişdir. Bunu onun Azərbaycan Sovet Ensiklopediyasının I, II, IV, VI və VIII cildlərinə daxil edilmiş əsas məqalələrin müəlliflərindən

Harmoniya və gözəllik axtarışında olan alim Əli Saləddin bütün yaradıcılığını yüksək amallar üzərində qurmuşdu

biri olması da sübut edir. Ona tapşırılan mövzuların elm xadimləri, ədəbiyyat nümayəndələri, ədəbiyyat cəmiyyətləri, ədəbi anlayış və janlar, atalar sözləri, aşiq ədəbiyyatı, aşiq yaradıcılığı, ədəbi-tarixi əsərlər, ədəbiyyat muzeyləri və digər respublikalarda yaşayış azərbaycanlılar ilə bağlı olmasına baxmayaraq, Əli Saləddin qarşısına qoyulan vezifələrin öhdəsində uğurla gelmiş, işlədiyi mövzuları əhatəli, maraqlı, canlı, şablondan uzaq və oxucu marağına səbəb ola bileyək tərzədə hazırlayaraq geniş auditoriya-nın ixtiyarına təqdim etmişdir.

Əli Saləddinin XX əsrin 50-60-ci illərindəki elmi fealiyyətinin böyük bir hissəsi Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış siması, böyük şair M.Ə.Sabirin əsərinin araşdırılması və öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. M.Ə.Sabir yaradıcılığının bilicisi olan Əli Saləddin onun şeirlərini dərinlən təhlil edərək, Sabir şeiri ilə şifahi ədəbiyyat nümunələrini müqayisə etmiş, şairin satırasında şifahi ədəbiyyatın ideya-mövzu məsələlərinə diqqət yetirmiş. Sabir yaradıcılığında adət-ənənələr, idiomlar, atalar sözləri və zərb-məsəllər problemini on plana çıkmış, onun folklorun müxtəlif janrlarından istifadə etmesi, şeirlərində rast gəlinən tip və personajların folklor surətləri ilə müqayisəsini aparmış və Sabir şeirinin xalq arasında populyarlığı və işlekliyi kimi məsələləri öyrənmişdir. Bu çoxşaxəli və hərəkəli tədqiqat əsəri Əli Saləddinin "M.Ə.Sabir və şifahi xalq ədəbiyyatı" mövzusunda namizədlilik dissertasiyası müdafiə etmesini şərtləndirmişdir.

Tədqiqatçının şifahi xalq poeziyası qaynaqları və müasir ədəbiyyatın müxtəlif problemlərinə həsr etdiyi elmi və tənqidi-publisistik məqalələri dövr mətbuatda çap olunmuş, 1965-1985-ci illərdə isə Azərbaycan poeziyasının çoxşaxəlik Şərq poeziyası ilə əlaqəsinin tədqiqi sahəsində ciddi araşdırımlar aparılmışdır. Əli Saləddin 1965-1970-ci illərdə beşcildiklə "Azərbaycan dastanları"nın birinci cildi və Aşiq Ələşərin əsərlərinin bircəldiliyinin çap-pa hazırlanması və akademik nəşrindən yaxın-dan istirak edərək, bu sahədə uğurlu nəticələr əldə olunmasında öz qüvvə və bacarığını əsirgəməmişdir. "Sovet kəndi" qəzetiində "Azix - folklor muzeyi" güşəsinin açılması, müəllifin bir çox məqaləsi və müxtəlif folklor nümunələrinin burada çap olunması öz orijinallığı ilə seçilən bir hadisə hesab edilmişdir. Burada Əli Saləddin respublikanın müxtəlif bölgələrindən toplanan folklor nümunələrinin xüsusi seçərək və inдиye qədər çap olunma-mış nadir xalq yaradıcılığı nümunələrinin xalqa çatdırılması kimi nəcib bir işi özünəməsus formada oxuculara çatdırmaqla kifayət-lənməyərək, auditoriyanın daha ətraflı məlumat alması üçün əldə olunan yeni materialları sistemli şəkildə və daha anlaşılı formada çatdırmasına xüsusi önem verirdi.

Əli Saləddinin yaradıcılığında ən müüm mərhələlərdən biri onun "Azərbaycan şeiri və folklor (XIX-XX əsrlər)" doktorluq mövzusunu üzərində işlədiyi dövr hesab edilməlidir. Dün-yanın böyük söz ustalarının şifahi xalq ədəbiyyatı ilə həmişə six əlaqə qurduqları və mənsub olduqları xalqın folklorundan gen-bol istifade etdiyi kimi sonradan özlerinin de xalq ədəbiyyatı xəzinəsinin zənginleşməsindən yaxından istirak etmələri qanuna uyğun bir haldır. Xalq ədəbiyyatından istifade təsadüfi və ötəri bir hal olmayıb, qanuna uyğun və böyük ənənəye malik olan bir prosesdir. Minillik

olmuşdur. Eyni zamanda, Azərbaycanda T.Novruzov, V.Devitt, Özbəkistanda isə A.Sabirov öz kitablarında Əli Saləddinin mövzu ilə bağlı geldiyi nəticələr barədə etraflı məlumat vermış və onun yaradıcılığını yüksək qiymətləndirmişdir. Əli Saləddinin maraqlı və olduqca diqqətəlayiq əsərlərindən biri "Gəzdiklərim, gördüklərim" öz oxunaqlığı, hadisələrin canlı formada oxucu auditoriyasına təqdim olunması və onu maraqlı dünyasına cəlb etmək üçün dialoq, replika, kiçik pyeslər, müxtəlif sənəd, məktub, haşıya və referanslardan bacarıqla istifadə edilmesi ilə əlamətdardır. Müəllif Azərbaycan, Mərkəzi Asiya və Qazaxistan respublikaları arasında qədimdən mövcud olan əlaqələrin XX əsrin ikinci yarısında inkişaf tarixini işıqlandırmaqla, qurulan yeniyən ədəbi-mədəni əlaqələr tarixinin canlılı salnaməsini yaradırdı.

1958-ci ildən, yəni hələ tələbə olduğunu dövründən başlayaraq Əli Saləddin həyatının 30 ildən artıq bir hissəsini Azərbaycanın tanınmış şairi Əhməd Cavad əsrisin öyrənilməsinə həsr etmişdir. O, bu müddət ərzində şairin əsərlərini toplamış, XX əsrin 10-30-cu illərində baş verən hadisələrin canlı salnaməsini ilkin mənbə kimi dərinəndə tədqiq etmişdir. Əhməd Cavad yaradıcılığını hərtərəfli aşaşdırın Əli Saləddin tarixi hadisələr, türk xalqlarının mövcud vəziyyəti, milli azadlıq hərəkatı, Azərbaycan Demokratik Respublikasının fealiyyəti, 20-ci illərin tarixi hadisələri, kolxoz quruculuğu, Büyük Döñüş ilü və nehayət, 30-cu illərin hadisələri barədə bilavasitə tarixi hadisələrin iştirakçısının yazılarından məlumat əldə etmiş və tarixi həqiqətin bərpa olunmasına töhfəsini vermişdir. Əli Saləddin şairin min səhifədən artıq əlyazmasını araşdırıb, onun əsərlərini toplayaraq tətib və transliterasiya etmiş, eləcə də çoxşaxəli izah və qeydlər birləşdə iki cilddə "Seçilmiş əsərləri" adı ilə nəşr etdirmişdir. Eyni zamanda müəllifin 1992-ci ildə "Əhməd Cavad" adlı sanballı və yüksək çap əsaslı ilə 22 çap verəcək monoqrafiyası çap olunmuş, burada görkəmli sənətkarın çoxşaxəli fealiyyətinin böyük bir dövr və yaradıcılığının əsas istiqamətləri açıqlanmışdır. O, respublikanın əksər mətbə orqanlarında bununla bağlı silsilə məqalələrə çıxış etmişdir. Əhməd Cavad əsrisin öyrənilməsində yeni mərhələnin başlangıcının qeyd olunması məhz Əli Saləddinin adı ilə bağlıdır.

Bir insan ömrü üçün çox böyük tədqiqat işləri ilə məşğul olan alim, tədqiqatçı, folklorçu, yaradıcı insan, öz Vətəni və xalqını ürək-dən sevən bir vətəndaş Əli Saləddin bütün yaradıcılığını yüksək amallar üzərində qurmuş, maraqlı, belə də bir qədər çətin, lakin layıqli və işqli bir həyat yaşamış və özündən sonra zəngin bir iş qoyub getmişdir. Onun yaradıcılığı unudulmamalı, əsərləri yenidən dövrün tələblərinə uyğun çap olunmalı, öyrənilməli və təbliği edilməlidir.

**A.Ə.Mehdiyeva,
Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Kütüvə İnforsasiya
Vasitələrinin İnkışafına Dövlət
Dəstəyi Fonduñun maliyyəsi
əsasında hazırlanıb.**